

hláská

ročník XXXIII, 2022, č. 4

Marginálie ke stavební podobě jádra hradu Bukova (okr. Žďár nad Sázavou)

Jan Večeřa

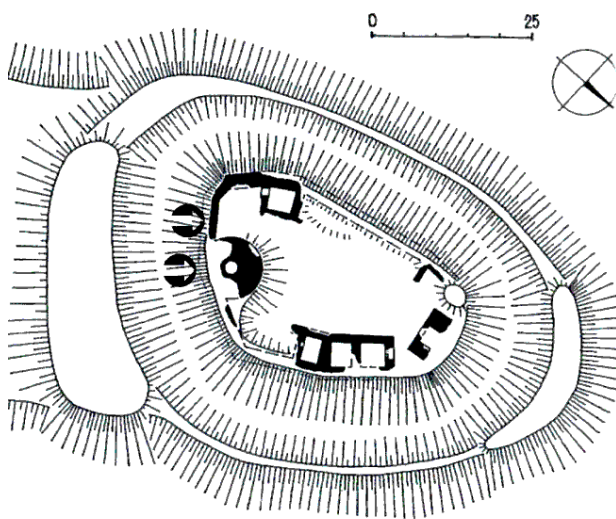
Přestože byla pozůstatkům hradu Bukova (okr. Žďár nad Sázavou) (obr. 1)¹⁾ věnována oproti jiným hradním lokalitám zvýšená pozornost, není otázka vzniku, vývoje ani osoby stavebníka spolehlivě rozřešena. Citelně chybí zejména zpracování archeologického materiálu a jeho zveřejnění. Nálezy byly získány při archeologickém výzkumu lokality v 80. letech. Nepanuje ani shoda na stavební podobě hradu (např. pozice brány v hradním komplexu). Hradu se věnují dvě novější práce, jejichž závěry jsou v podstatě protichůdné.²⁾ V citovaných pracích lze najít i sumář poznatků o historii hradu, kterou pouze v základních rysech načrtne. První

historickou zmínku o hradu Bukově představuje predikát Demetria, člena rodu erbu křídla, který se objevuje v roce 1285 na listině týkající se převodu patronátu kostela v Olši na doubravnickou klášterní fundaci. Demetria, případně jeho předka, považujeme za stavitele úsporného hradu, po němž se roku 1285 také píše. Na Bukově Demeter patrně příliš dlouho nesídlil, protože o deset let později se uvádí společně se svou manželkou v Deblíně. Po roce 1295 umírá. Hrad Bukov se v dobových středověkých pramenech již neobjevuje a je možné, že je kolem roku 1300 opuštěn. To však neznamená, že areál hradu nebyl po svém opuštění druhotně využíván

Obr. 1: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Pohled od severu na hradní pozůstatky (foto Pavel Macků 2018). Šipka označuje pozici západnější technologické spáry. Dobře patrné jsou pozůstatky snad hranolové průjezdní věže (č. 1) a palácové stavby (č. 2).

Předkládaný příspěvek si klade za cíl zveřejnění drobného stavebního detailu. Náleзовou situaci, týkající se hlavní obvodové hradby (obr. 2), lze interpretovat v zásadě dvěma způsoby – buď jde o tzv. stavební otvor, tedy ponechanou proluku v rozestavěné zdi za účelem přísunu zednického materiálu v době výstavby hradu, nebo specifický doklad etapizování zednické práce. Tento zdánlivě drobný detail však může napomoci při úvahách o zpřesnění stavebního vývoje jihovýchodní partie jádra hradu Bukova, tedy z pozice příchozího (od obce Střítež) čelní strany hradu. Této partii dodnes vévodí torzo druhotně vloženého okrouhlého bergfritu. Věž byla v době výstavby hradu posazena na již částečně vyzděnou hradbu tak, že vnější líce obou konstrukcí probíhaly shodně bez prostorového přesahu.³⁾ Pokud věž měla sloužit jako bergfrit, je její zatažení za hradbu charakteristické. Po výstavbě věže vzniká jihozápadní prostora, k věži přimknutá. V zadní, tj. severní straně dispozice, se nachází pozůstatky hranolové stavby, interpretované jako věžová brána, přičemž později se objevil názor o bráně situované východně od bergfritu.⁴⁾ Východní obvod jádra hradu zaujala tříprostorová palácová stavba, vybavená v severním dílu hypokaustem ve valeně sklenutém přízemí. Západní bok jádra hradu rovněž vykazuje stopy dřevohlinité zástavby, bohužel bez přesné datace a vztahu k původnímu sídlu. Zejména dosud příliš neznáme stratigrafii vrstev nádvoří, tedy zda dřevohlinité stavby jsou součástí původního hradního jádra, nebo vznikly až na jeho destrukční vrstvě.

Obr. 2: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Půdorys hradu podle M. Plačka. Šipkami znázorněny polohy obou technologických spár (úprava autor).

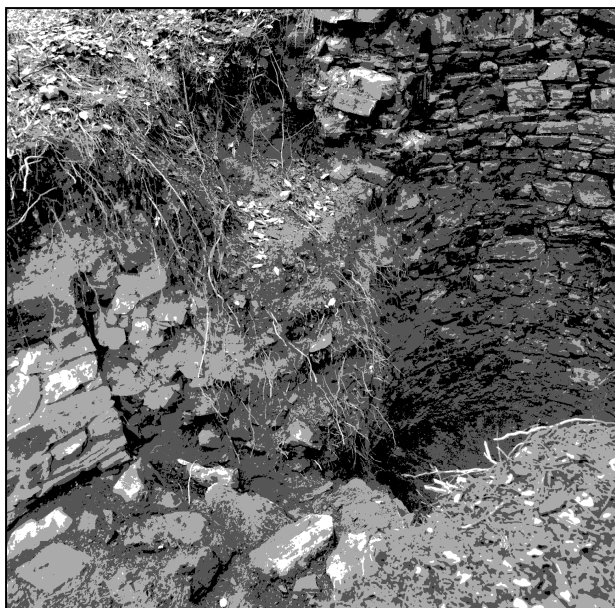
Popisovaným místem tohoto příspěvku je partie obvodové hradby v jejím jihovýchodním průběhu. Jedná se o úsek vymezený dvěma hrubými svislými spárami (obr. 2). Zatímco pozice spáry západně od okrouhlé věže je zřejmá (nachází se 190 cm od styku věže s hradbou, obr. 3), situace protilehlé spáry je méně čitelnější, protože se v podstatě zachovala pouze na dobových fotografiích z průběhu archeologického odkryvu (viz obr. 4 – 6 z roku 1982). Oba navazující úseky zdiva u západnější spáry nevykazují žádné známky pečlivějšího ztvárnění (armování, pečlivější vyskládání z větších kusů apod.). Je tedy zřejmé, že spáry nevymezují žádný zamýšlený trvalý otvor typu okna ani vstupu.

Obr. 3: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Pohled od severozápadu na vnitřní líc obvodové hradby západně navazující na těleso bergfritu (foto autor 2020). Šipka označuje pozici technologické západnější spáry.

„Zazdívká“ prostoru mezi spárami, dlouhá cca 5 metrů, vykazuje (lze-li pozorovat) jednotný způsob provedení včetně jasně patrných vyrovnávacích spár, které však nenavazují v sousedních úsecích zdi za spárou. Rovněž struktura zdiva v navazujících partiích hradby od „zazdívky“ je zcela odlišného ražení. Spojovacím článkem je však lehce rozšířený „předzáklad“ obvodové hradby, vystupující dnes těsně nad terénem (situace byla odkryta během archeologické exkavace). Západně od dnes zachované technologické spáry hradba na jihozápadní straně vytváří lehké zalomení a dále probíhá bez zlomu, načež za jihozápadním stavením není dochována v podstatné části svého průběhu. Spára západně od věže dosahuje výše 106 cm. V této výšce se vytrácí a zdivo hradby probíhá opět průběžně. Velmi pravděpodobně dochovaná výška spáry není původní a průběžně zděný úsek hradby nad její úroveň náleží až konzervačním pracím přelomu 80. a 90. let, kdy došlo k vyzdívání některých částí odkrytých zdí. Podobnou nerovně lícovanou spáru odkryl archeologický výzkum v roce 1982 ve složité situaci před zdí věže (tedy jižně od jejího tělesa). Její konstrukce se značně nerovně přimyká k úseku hradby, v němž je na dobových fotografiích patrný „nerovný řez“. Technika zdění „špalety“ nepůsobí dojmem, že by mělo jít o funkční otvor (např. průjezd brány).

Pakliže je přítomnost hrubě profilovaného otvoru v jihovýchodním průběhu obvodové hradby Bukova minimálně pravděpodobná, pak se nabízí otázka, proč by vznikla nutnost takový otvor vytvořit vedle existující či alespoň zamýšlené brány. Dílčí publikování archeologického výzkumu v těchto místech hovoří o přítomnosti „nepravidelně lícovaného řezu“ s možností existence „provizorního vstupu“ během výstavby hradu. Na základě této zmínky klade J. Sadílek (viz výše) bránu kulísové podoby do čelní partie hradu východně od mladší věže. Věž sama o sobě neměla prakticky žádný význam pro flankování takové brány. Potřeba postavit v čele hradu věž nemusela být podmíněna existencí těsně přimknuté brány, mohla být vyvolána stejně tak rozhledovými poměry, neboť přístupová partie ve směru od obce Střítež ke hradu klesá. Vnitřní dutina věže (průměr cca 2 m) kromě omezeného skladování neumožňovala rozvinout výraznější funkční upotřebení, stejně jako podobné věže se

Obr. 4: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Archivní fotografie z roku 1982 (foto Hejtmánková; NPÚ, ú. o. p. v Telči, fotoarchiv, i. č. 84833). Pohled od východu do sondy 1/82, vlevo jasně patrná spára před věží.

Obr. 5: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Archivní fotografie z roku 1982 (foto Hejtmánková; NPÚ, ú. o. p. v Telči, fotoarchiv, i. č. 84837). Pohled od východu do sondy 1/82 na tutéž situaci.

stísněnou dutinou uvnitř (namátkou nedaleký Pyšolec z doby patrně počátku 14. století). Náplní věže tak mohlo být výškové vzepětí stavby a její optický rozsah po okolí, stejně jako snaha zvýšit dynamiku fortifikace v čelní a neohroženější části hradu Bukova. Pokud se tedy v jihovýchodním (čelním) průběhu hlavní obvodové hradby nacházel v době výstavby tzv. stavební otvor, pak toto pozorování v podstatě vylučuje existenci primární brány v celé jižní a jihovýchodní partii jádra Bukova. Naopak se zdá oprávněné, že trasa přístupové cesty byla volena v komplikovanější trajektorii, to znamená skutečně nejspíše skrze severní hranolovou stavbu. Její dosažení bylo podmíněno obejitím hradu po koruně valu v celém jeho východním průběhu, s čímž souvisí zvýšená kontrola nad přístupovou trasou. Vložení brány

Obr. 6: Zřícenina hradu Bukov (Lísek). Archivní fotografie z roku 1982 (foto Hejtmánková; NPÚ, ú. o. p. v Telči, i. č. 84842). Pohled od východu do sondy 1/82, vlevo patrná nerovně lícovaná spára před věží.

na odvrácenou stranu hradní dispozice oproti uvažovanému hlavnímu přístupu z čela hradu (směrem od Stříteže) si vynutil pravděpodobně stoupající terén v předpolí hradu. Čelní stranu fortifikace pak v době rozestavění hlavní hradby posílila ještě věž, která někdejší montážní otvor šířky cca 5 metrů zčásti překryla svou hmotou (zejména východnější technologickou spáru). Věž byla postavena z čerstvých a nezvětralých kusů amfibolitu⁵⁾ charakteristického svojí deskovitou odlučností, což by vysvětlovalo onu zdánlivou „románskou“ techniku napodobující kvádrkové zdivo. Takto čerstvý materiál byl nejpravděpodobněji získán při lámání příkopu. Zdivo okolních budov je však již získáno z větší či menší vzdálenosti od hradu, neboť je postiženo působením eroze. Jako možné vysvětlení se nabízí dotěžení příkopu v jeho jihovýchodním průběhu, tedy pod věží. Tento úsek navazující na komunikaci ke hradu mohl být pravděpodobně v době stavby hradu ponechán pro snadnější přístup, následně po dokončení prací došlo k jeho dohloubení, získání stavebního materiálu a v rámci mikrofáze došlo k vyzdění bergfritu na místě někdejšího montážního otvoru v hradbě. Analogickou situaci nám názorně ilustrují pozůstatky nedostavěného hradu v poloze Strážný u Kunštátu, kde čelní část příkopu není dolámána dodnes a stavba byla v době přípravy na zahájení zednických prací opuštěna.⁶⁾ Hranolová průjezdní věž, kterou předpokládáme na Bukově, má analogii na nedalekém Kunštátě, jehož výstavba je dendrochronologicky datována do 60. let 13. století.

Tzv. stavební otvory doprovází i jiné hradní lokality a představují prvky s cennou vypovídací hodnotou pro studium etap výstavby hradů. Objevují se zejména u sídel s komplikovanějším přístupem, tedy tam, kde cesta kvůli jejímu zabezpečení hradní fortifikací obchází část dispozice sídla. Tzv. stavební otvory mají logicky co nejpřímější vazbu na přilehlé okolí, jímž přístupová komunikace prochází. Velmi výmluvným příkladem může být hrad Rokštejn (okr. Jihlava), kde se tentýž otvor nachází v jihovýchodní stěně tzv. dolního paláce z doby markraběte Jana Jindřicha, obrá-

cené přímo ke směru přístupu.⁷⁾ U hradů s nekomplikovaným přístupem podobné konstrukční prvky postrádají smysl. Další stavební otvory známe např. z Nového Hřeštiny (okr. Domažlice), kde je součástí západní stěny donjonu (logicky v úrovni přízemí). Zajímavý je poznatek, že nadpraží bylo tvořeno povaly, nikoliv záklenkem.⁸⁾ Dočasné montážní otvory nejsou přítomny pouze u hradních sídel, ale objevují se například i u kostelů (např. věž kostela v Boskovicích⁹⁾).

Pokus o interpretaci stavebního vývoje jádra hradu bude opět hypotetický. Přítomnost možného stavebního otvoru v čele hlavní hradby v podstatě vylučuje v blízkosti přítomnost objektu brány. Jistotu v umístění hradní brány do jádra hradu Bukova vlivem nedochování podstatné části obvodové hradby stále postrádáme. Její situování na odvrácenou severní stranu hradní dispozice však považujeme za značně pravděpodobnou.

Zda se jedná skutečně o tzv. montážní otvor v hradbě, či jen o doklad specifického postupu zdění po úsecích, oddělených pracovními svislými spárami, není bohužel možné na základě povrchového průzkumu jednoznačně rozhodnout. Druhá technologická spára je dnes skryta v záspy před věží. Hypoteticky se obě varianty nemusí vzájemně negovat. Bohužel však nevíme, jak vypadá vnější líc hradby, zasypaný zeminou. Nicméně v souladu se starší literaturou, kládoucí bránu do severní partie jádra hradu Bukova, možnou přítomnost stavebního otvoru v hradbě vnímáme jako reálnou.

Pakliže by byla obvodová hradba Bukova „rozčleněna“ rastrem vícero podobných technologických spár, dalo by se uvažovat o tzv. mikroetapách výstavby, tedy o krátkodobém přerušení prací. Zdění v takto prudkém svahu nemuselo probíhat v celé délce zdi, ale spíše po kratších úsecích, dostupných z jednoho pracoviště. Tyto kratší úseky by odpovídaly jemně vedeným zalomením hradební zdi. V úvahu však připadá interpretace celé situace jako přítomnost někdejšího montážního otvoru, jelikož jsou nám dnes známy technologické spáry dvě, nenachází se ve zlomech hradby a nápadná je jejich pozice vzhledem k předpolí hradu Bukova.

Poznámky: 1) Autor bude nadále používat tento název lokality, byť se objevují i jména jako Bukovec a Lísek. 2) Sadílek, J.: Hrad Bukov-Lísek. Historie, původ a význam hradu mezi obcemi Bukov a Střítež. Bukov 2014; Dejmál, M. a kolektiv: Rybník Demalka. Příspěvek k osídlení severovýchodní části Českomoravské vrchoviny ve středověku.

Archaeologia historica 46/2, 2021, s. 513–538. Ze starších prací uvedme: Kudělka, Z.: Výzkum románské architektury na Moravě I (K výzkumnému úkolu státního plánu A VII-4-13-1/3). In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 26–26. Řada uměnovědná (F) 21–22. Brno 1977–1978, s. 39–42; Kudělka, Z. – Konečný, L. – Samek, B.: Výzkum románské architektury na Moravě II (K výzkumnému úkolu státního plánu A VIII-4-13/1-3). In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 30. Řada uměnovědná (F) 25. Brno 1981, s. 55–62; Kudělka, Z. – Kalinová, A. – Konečný, L. – Samek, B.: Výzkum románské architektury na Moravě III (K výzkumnému úkolu státního plánu VIII-08-05/01). In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 31–32. Řada uměnovědná (F) 26–27. Brno 1982–1983, s. 79–87; Kudělka, Z. – Kalinová, A. – Konečný, L. – Samek, B.: Výzkum románské architektury na Moravě IV (K výzkumnému úkolu státního plánu VIII-08-05/01). In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 33–34. Řada uměnovědná (F) 28–29. Brno 1985, s. 29–41; Kudělka, Z. – Borský, P. – Konečný, L. – Neubauerová, D. – Samek, B.: Výzkum románské architektury na Moravě V (K výzkumnému úkolu státního plánu IX-8-6/01). In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 37–38. Řada uměnovědná (F) 32–33. Brno 1988–1989, s. 63–74; Kudělka, Z. – Borský, P. – Konečný, L. – Samek, B.: Výzkum románské architektury na Moravě VI. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity 39–41. Řada uměnovědná (F) 34–36. Brno 1990–1992, s. 183–204. 3) Srovnaj zaměření z první citace v pozn. 2, s. 61. 4) První citace v pozn. 2, s. 91; Plaček, M.: Encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2007, s. 146. 5) Dvořák, J. – Unger, J.: Hrad Bukov ve světle studia horninového stavebního materiálu. Archeologické rozhledy 48/3, 1996, s. 514. 6) Šimeček, P.: Zrození hradu. K technologii počáteční fáze nedokončeného hradu u Újezdu u Kunštátu. In: Hrad jako technický problém. Technologie a formy výstavby středověkých opevněných sídel. Brno 2011, s. 118. 7) Měřínský, Z.: Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006. Brno 2007, s. 70. 8) Kastl, P.: Hrad a krajina. Hrady česko-bavorského konfliktu 2. poloviny 15. století. Nepublikovaná diplomová práce, Katedra archeologie, Fakulta filozofická, Západočeská univerzita v Plzni. Plzeň 2016, s. 33. 9) Za informaci děkuji Mgr. Aleši Flídřovi.

Zapomenuté sídlo Příšov

Petr Rožmberský

Ves Příšov (okr. Plzeň-sever) leží na Všerubském potoce, asi 9 km vzdušnou čarou na severozápad od středu města Plzně. Základní soupisy panských sídel, tedy Sedláčkovy Hrady a Hrady nakladatelství Svoboda, tu panské sídlo neznají, avšak z dalších řádek vyplývá, že tu bývalo.

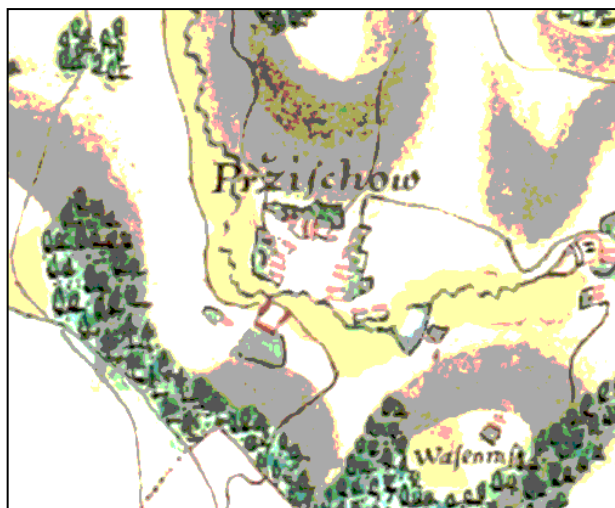
Příšov je poprvé zachycen v pramenech ve formě predikátu. Když v roce 1268 biskup Jan prodával plaskému klášteru ves Odlezy, svědčili na příslušné listině také Mílek a Všeslav bratři z Příšova.¹⁾ K roku 1293 je dokonce připomínán Petr rytíř z Příšova.²⁾ Samy tyto doklady postačují

k přijetí teze, že v Příšově bylo rytířské sídlo již ve druhé polovině 13. století.

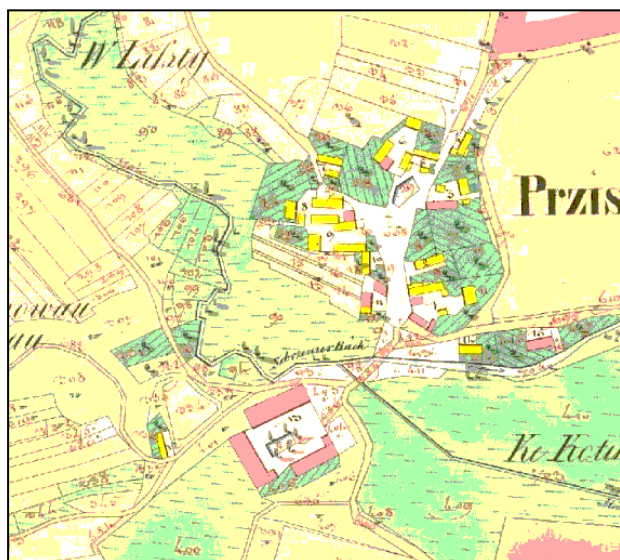
Přítom máme zprávu o Příšově až z roku 1379. Tehdy tu měl Petr popluží, jeden a půl lánů a podsedka, Vícemil svobodné popluží, dva lánů a mlýn a Roman svobodné popluží a dvě čtvrti lánů. Roman vlastnil ještě také dvě čtvrti lánů v nedalekém Žilově.³⁾ Vladykové z Příšova jsou pak zmiňováni až do poloviny 15. století – Petr z Příšova roku 1382, Věch z Příšova v letech 1382 a 1409, roku 1414 Habart z Příšova, roku 1441 Přech z Příšova a v roce 1452 Petr z Příšova.⁴⁾ Tak například Věch z Příšova ještě s dalšími

Obr. 1: Ves Příšov na 1. vojenském mapování z let 1764–1768, list č. 138 (Čechy) (dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz/>).

Obr. 2: Detail přehledné mapy panství Nekmír s vesnicí Příšov z roku 1800, autoři Ignác Eduard Zelinka – Josef Svoboda (SOA v Praze, fond Rodinný archiv Vrtba Konopiště, i. č. 108, kart. 10).

Obr. 3: Příšov na císařském otisku mapy stabilního katastru z roku 1839 (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

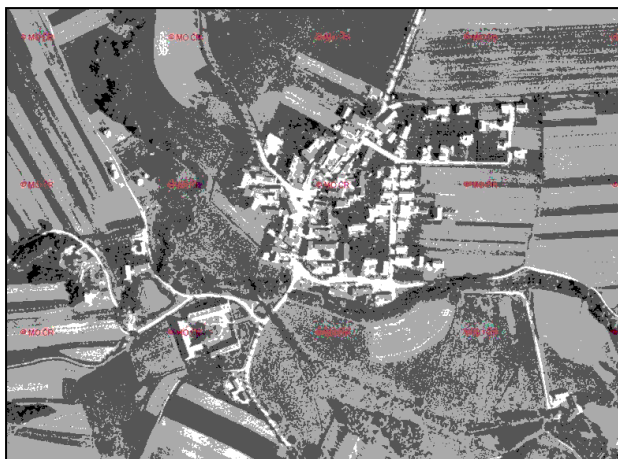
Obr. 4: Příšov na originální mapě stabilního katastru z let 1839 až 1871 (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

šlechtici z okolí roku 1409 dosvědčovali plaskému klášteru vlastnictví hory Drsníku – Krkavce.⁵⁾ Na přelomu let 1414 a 1415 se manželka Habarta z Příšova, paní Anna, ucházela o odúmrtí v Újezdě po svém bratru Jankovi, ale neúspěšně.⁶⁾ Získala tu spolu s manželem majetek až mnohem později, neboť teprve v letech 1431 a 1432 je zdejší patronátním pánem Habart z Příšova na „Újezdě Chodovém“ (Újezd sv. Kříže mezi Bělou nad Radbuzou a Hostouní). Po jeho smrti tam roku 1433 vykonávala patronátní právo vdova Anna.⁷⁾ Svůj majetek v Příšově Habart zřejmě odprodal svým příbuzným, a tak postupně došlo ke scelení jednotlivých majetkových dílů a poplužní dvůr byl obděláván z jednoho vladického poplužního dvora. Příšovští vladkové užívali za znamení štít svisle rozdělený na dvě poloviny (barvy nejsou známy) a za klenot rohy.⁸⁾

Někdy po půlce 15. století vladkové z Příšova buď vymřeli, nebo Příšov prodali, neboť od roku 1476 je v Příšově připomínán Markvart z Úlic.⁹⁾ Víme, že bratři Lvík a Markvart z Úlic prodali roku 1456 zákupním právem

svému poddanému krčmu s výhní v Luhově.¹⁰⁾ V letech 1465 – 1470 je Markvart z Úlic doložen jako hejtman na hradě Krasíkově – Švamberku.¹¹⁾ V roce 1476 potřebovalo město Plzeň hotovost a půjčilo si od pána nekmírského statku. Za roční splátky dluhu se mimo jiné zaručil také Markvart z Úlic seděním na Příšově. Před rokem 1484 prodal urozený panoš Markvart z Úlic a v Příšově roční plat 19 kop grošů od poddaných v Nevěni plzeňskému měšťanovi a v roce 1484 byl Markvart z Úlic a na Příšově jedním z rozhodců pře mezi městem Plzní a Václavem Točníkem z Křimic.¹²⁾ V roce 1488 Markvart z Úlic a na Příšově opět vystupoval jako jeden z rozhodců pře o podací právo ke kostelu v Březí.¹³⁾ Ve druhé polovině 15. století tedy máme v Příšově doložené sedění – sídlo, které bylo nejspíše součástí poplužního dvora.

Takové máme doloženo nějaký čas potom ještě v 1. polovině století následujícího: V roce 1533 se Šebestián Markvart z Hrádku píše „a v Příšově“.¹⁴⁾ Šebestián byl jeden ze tří synů Linharta Markvarta z Hrádku, držitele Trpíst

Obr. 5: Ves Příšov na leteckém měřičském snímku z 1938 (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Obr. 6: Příšov. Pohled na stodoly a stáje panského dvora ze severu (foto V. Chmelíř 2005).

a (Sviňomazského) Hrádku na Stříbrsku,¹⁵⁾ a 1534 se připomíná jako manžel Anny, dcery Jiřího z Ebrnic a na Nekmíři.¹⁶⁾ V roce 1538 Šebestián získal na severním Plzeňsku hrad Vrtbu s vesnicemi Lhotka, Mostice a Hubenov.¹⁷⁾ V téže roce se poprvé připomíná v úřadu karlístejnského purkrabího a i psaním se „na Nekmíři“.¹⁸⁾ Neznáme však způsob, kterak se Nekmír přesně dostal do jeho rukou. Je však nepochybné, že tehdy již Jiří z Ebrnic nežil a on místo Příšova seděl právě tam. V roce 1555 získal panství Bělá,¹⁹⁾ jehož součástí pak Příšov pak patrně zůstal. Když bylo po bělohorské tragédii bělské panství konfiskováno, uvádí se v literatuře jako příslušenství tohoto zboží také poplužní dvůr Příšov a ves Příšov.²⁰⁾ U Příšova se tehdy těžilo 20 centů smoly ročně.²¹⁾ Od roku 1651 bylo nekmířské domini- um opět samostatné a Příšov jeho příslušenstvím,²²⁾ přičemž odhad ze zmíněného roku mluví o zdejší dvore takto: „Dvůr skrovný v Příšově někdy sedlský bejval, ratejna, chlívý, komůrka, celý pořád jako i potom chlívý pro voly sice ode zdi až pod střechem vystavený s šindelovou střechem přikrytý, ale zdi od těch chlívů se již zase trhají. Stodola o jednom mlatu, vše ode dřeva, slámou přikryta, klade se za 160 kop“. Připomíná se zdejší ovčín i mlýn a dva rybníky.²³⁾ V roce 1655 je ves Příšov složena ze čtyř selských, jedné pusté chalupnické a dvou zahradnických usedlostí.²⁴⁾ Podle urbáře nekmířského panství z roku 1670 patřilo k panskému

dvoru v Příšově více než dvaapůlkrát více pozemků než příšovským poddaným, ze tří dvorů nekmířského panství se tu chovalo nejvíce hovězího dobytka. Ve dvoře byla ratejna, dobytčí stáje a sýpka. Vrchnostenský ovčín v Příšově pojmul 330 ovcí a 275 jehnat, byl tu mlýn, jedna z chmelnic na panství a dva rybníky – u mlýna a Dolní příšovský. Nacházelo se tu 6 poddanských usedlostí.²⁵⁾ Panský dvůr s ovčínem, mlýnem a pohodnicí je v Příšově uváděn také roku 1848. V roce 1889 tu shořela panská stodola a 1910 zachvátil oheň dvě panské stodoly. V roce 1925 byla provedena pozemková reforma a zbytkový velkostatek v Příšově koupil Karel Prach se zetěm J. Zimerhaklem. Roku 1948 velkostatek rozparcelován a v bývalém vrchnostenském dvoře (čp. 8) byla zřízena kancelář JZD.²⁶⁾

Poznámky: 1) Šebánek, J. – Dušková, S. (edd.): Codex diplomaticus et epistolaris Regni Bohemiae. 5/2. 1267–1278. Praha, s. 126–127. 2) Profous, A.: Místní jména v Čechách. Jejich vznik, původní význam a změny. 3. M–Ř. Praha 1951, s. 484. 3) Emler, J. (ed.): Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379, Prag 1876, s. 3. 4) Bělohávek, M.: Z minulosti Příšova. In: 800 let Ledec. 1181–1981. Z minulosti a přítomnosti obce i okolí. Ledce 1981, s. 175; Sedláček, A.: Českomoravská heraldika. Část zvláštní. Praha 1925, s. 203. 5) Fridrich, J.: Z minulosti velkostatku Nekmíře. In: Minulostí Západočeského kraje 7. Plzeň 1970, s. 222. 6) Teige, J. (ed.): Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. XXVI. Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, A–K. Praha 1893, s. 387. 7) Emler, J. (ed.): Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim IX. Praga 1889, s. 165, 183, 194. 8) Druhá citace v pozn. 4, s. 203. 9) První citace v pozn. 4, s. 175. 10) Beneš, F. – Beránek, K. a kolektiv: Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. 1. Originály listin. 1. 1378–1471. Praha 1974, s. 377–378. 11) Sedláček, A.: Hrad, zámky a tvrze Království českého 13. Praha 1905, s. 46. 12) Strnad, J. (ed.): Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. 2. Od r. 1450–1526. Plzeň 1905, s. 187–190, 228–229, 230–231. 13) Beneš, F. – Beránek, K. a kolektiv: Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526. 1. Originály listin. 2. 1472–1500. Praha 1974, s. 838. 14) Např. Licka, B. z: Titulové stavů duchovního a světského (...). Praha 1534, fol. P3v. 15) Sedláček, A.: Markvart z Hrádku. In: Ottův slovník naučný 16. Praha 1900, s. 871. 16) Národní archiv Praha (dále NA), fond Desky zemské (dále DZ), sign. Desky zemské větší (dále DZV) 2, fol. F23v–F25v. 17) NA, fond DZ, sign. DZV 1, fol. J23v–J24. 18) Teige, J. (ed.): Archiv český čili staré písemné památky české i moravské sebrané z archivů domácích i cizích. 28. Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu Města Prahy. L–Z. Praha 1912, s. 700. 19) NA, fond DZ, sign. DZV 51, fol. K22v–K24. 20) Bílek, T. V.: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618 I. Praha 1882, s. 357–358. 21) Citace v pozn. 5, s. 230. 22) Citace v pozn. 5, s. 233. 23) NA, fond DZ, sign. DZV 151, fol. E2v, E4v, E5. 24) Doskočil, K.: Berní rula 2. Popis Čech r. 1654 I. Praha 1953, s. 434. 25) Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, pracoviště Klášter, fond Velkostatek Nekmír, i. č. 1, K 1, Urbář panství Nekmír, fol. 9; citace v pozn. 5, s. 236–237. 26) První citace v pozn. 4, s. s. 179–189.

redakčně doplněno

Zámek v Kalištích u Humpolce

Jakub Vazač – Jan Vazač

Obec Kaliště se nachází zhruba 8 km severozápadně od města Humpolce, v bývalém okrese Pelhřimov, v severozápadní části Kraje Vysočina. Podle nemnoha zmínek stával v kalištském vrchnostenském dvoře zámek, jemuž se bude věnovat tato práce.

Historie

Kaliště vznikly v rámci kolonizačního projektu Heinricha, mincmistra v Humpolci (Henrico magistro monete in Gumpolz). Heinrich roku 1252 uzavřel smlouvu s vyšehradskou kapitulou, ve které se zavázal, že v části kapitulního újezdu, rozprostírající se mezi Zahrádkou, Melechovem a Humpolcem, do roka vysadí vesnice.¹⁾ Ty dostaly v okolí netypická německá jména, a proto se Kaliště původně zvaly Schönfeldem.²⁾

Poprvé se Kaliště zmiňují roku 1318 jako majetek vyšehradské kapituly.³⁾ V listině vydané císařem Karlem IV. roku 1352 jsou uvedeny jako součást kapitulního Svatavina újezdu.⁴⁾

V roce 1436 císař Zikmund kapitulou vlastněné Kaliště zastavil Trčkům z Lípy.⁵⁾ Trčkové ves připojili k Lipnici, již lipnická větev rodu vládla v nedělu. Nejpozději roku 1559 však došlo k rozdělení lipnického statku⁶⁾ a Kaliště připadly k nově osamostatněnému statku světelskému.⁷⁾

Roku 1651 musela hraběnka Anna Marie ze Šternberka řešit dluhy svého zesnulého manžela Buriana Ladislava z Valdštejna rozdělením zděděného světelského statku a zastavením jeho jednotlivých částí věřitelům.⁸⁾ Menší část Kališť se tak stala, jako zástava, součástí soutického statku Litmíra Viduny Františka Obyteckého z Obytce.⁹⁾ Zbytek vsi podle soupisu poddaných podle víry z roku 1651¹⁰⁾ a berní ruly z roku 1654 držel Aleš Přibek z Otoslavice.¹¹⁾ Ale roku 1698 již byly Kaliště opět součástí světelského statku, jehož majitel Jan Bartoloměj z Vernieru je prodal hraběti Janovi Jáchymovi z Harrachu.¹²⁾

Dne 30. ledna roku 1719 došlo ke stvrzení smlouvy uzavřené 20. července roku 1717. Na jejím základě hrabě Jan Jáchym z Harrachu prodal Kaliště hraběti Františkovi Arnoštovi z Thirheimu. Součástí prodáváného kalištského statku bylo také „panské sídlo i se zařízením a různými malbami, s poplatným (?) panským dvorem poplužním“.¹³⁾

Záhy po tomto prodeji přešly Kaliště do majetku Jana Leopolda Donáta z Trautsonu a z Falkensteina. Ten je připojil ke svému rozsáhlému statku, rozléhajícímu se kolem středních toků řek Želivky a Sázavy, jehož centrem byly Dolní Kralovice.¹⁴⁾ V roce 1766 tento statek koupili hrabata Palmové z Gundelfingu.¹⁵⁾

Někdy v letech 1764 – 1768 Kaliště v rámci I. vojenského mapování navštívil a zakreslil kartografie znalý důstojník. V letech 1780 – 1783 se výsledná mapa ověřila a převedla na souřadnicový systém. K jednotlivým mapovým listům byly pořízeny i vojensko-topografické popisy zaměřených míst. Popis Kališť zní následovně:

„Na vyvýšené polní výšině položená ves (rybníček uvnitř vsi má dobré prameny, ale dolní slouží jen k napájení zvířat) má uprostřed vsi pevný kostel, ohrazený nízkou starou hřbitovní zdí, pevný panský dvůr a sýpku, naproti

u výjezdu k Hojanovicím stojí podobný ovčín, který té části údolí dominuje. Na druhém konci vsi je zčásti zděný hostinec. Přiléhající polní výšině dominuje okolí a poskytují dobrý výhled.“¹⁶⁾

Roku 1787 Jaroslav Schaller ve své topografii uvádí, že se v Kalištích nachází „zámek a ves s panským dvorem“.¹⁷⁾

Na samém počátku 19. století byl statek Palmů pro zhyralost hraběte Karla Josefa mladšího silně zadlužen. Proto Karel roku 1801 některé části statku pronajal, či odprodal. Došlo i na kalištský vrchnostenský dvůr, který byl pronajat.¹⁸⁾ Jako „emfiteutický poplužní dvůr“ je charakterizován v topografii Johanna Gottfrieda Sommera z roku 1843. Sommer také ke Kalištím dodává, že „Schallerem zmiňovaného zámku již (ve vsi, pozn. autorů) není více“.¹⁹⁾

Karlovy dluhy se nepodařilo umořit ani jeho synovi, a tak byl roku 1844 zbytek palmovského statku zakoupen ve veřejné dražbě knížaty z Auerspergu. Ti po roce 1850 kalištský dvůr s příslušejícími pozemky a honitbou prodali. Roku 1866 jej již vlastnil velkostatkář Heřman Stenschus.²⁰⁾ V roce 1880 byl při dvoře zřízen lihovar, v němž se zpracovávaly brambory a zelený ječný slad.²¹⁾

Do poloviny 20. století kalištský dvůr vlastnila rodina Filípkova.²²⁾ Paní Kristýně Filípkové byla roku 1948 zabráná většina ke dvoru náležejících pozemků, o něž se podělili drobní rolníci. Roku 1950 byl zbytek finančně zruinovaného dvora dán i s inventářem do nuceného nájmu,²³⁾ následně znárodněn a využit jako sídlo JZD, které svou činnost ukončilo po roce 1989. V současnosti je hlavním vlastníkem dvora právní subjekt Grunt Kaliště s.r.o., zaměřený na zemědělství, lesnictví a rybářství.

Popis

Kaliště byly založeny na rozsáhlé plošině zabírající prostor mezi jižním svahem vrchu Melechova, údolím řeky Želivky a nivou Pstružného potoka. Nejstarší kalištská zástavba, vyměřená na lány, se řadí podél přibližně ob-

Obr. 1: Kaliště. Označení „Kališť“ jako vsi se zámekem na Müllerově mapě Čech z roku 1720 (citace v pozn. 25).

Obr. 2: Kaliště. Pravděpodobné místo zámku vyznačené na I. vojenském mapování (citace v pozn. 26).

Obr. 3: Kaliště. Dvůr se zámek na originální mapě stabilního katastru z let 1838 až 1872 (citace v pozn. 30).

délné návsi, která se rozšiřuje směrem na západ a klesá od východu k západu, ze 603 na 590 m n. m. Pod nejvyšším místem návsi pramení k západu tekoucí potok, který v centru vsi napájel tři, v současnosti již jen dvě vodní nádrže. Uprostřed návsi stál původní dřevěný kostel sv. Jana Křtitele, zmiňovaný již roku 1350, který byl nahrazen současným barokním kostelem na východním konci návsi, postaveným (dle literatury) v letech 1805 – 1812.²⁴⁾

Značkou pro ves se zámek zaznamenal panské sídlo v Kalištích již Johann Christoph Müller ve své mapě Čech z roku 1720. Zda upoutalo samotného Müllera při mapování Časlavského kraje roku 1716, anebo jej doplnilo

až časlavské krajské hejtmanství, které mapu někdy v letech 1717 – 1719 revidovalo, není jisté.²⁵⁾

Nejstarší známé vyobrazení dvora je na prvním vojenském mapování. Jelikož byla mapa zhotovena pouze „od oka“, je věrohodnost na ní zachycené situace sporná. To stěžuje snahu spojit na mapě znázorněné budovy dvora s budovami popsány v příslušném vojensko-topografickém popisu. Kalištský dvůr je správně zakreslen na jihozápadním okraji návsi, za cestou vedoucí z návsi do vsi Holušic, na vyvýšené stráni nad údolím potoka pramenícího na návsi. V jižní části dvora jsou zakresleny dvě dlouhé budovy, které k sobě svými severními stranami kolmo přiléhají. K severovýchodnímu konci východní budovy se připojuje drobná obdélná stavba. Na ni navazuje čtverhranná budova, podle mladších map nejspíše hlavní obytná část dvora, kterou na severu a východě obklopují červenými linkami zakreslené zdi. V severovýchodní části dvora jsou zakresleny v řadě za sebou čtyři budovy. Někde v těchto místech by teoreticky mohl být ovčín, podle popisu situovaný „naproti u výjezdu (ze vsi, pozn. autorů) k Hojanovicím“. Severovýchodní roh dvora na mapě zabírá jedna menší obdélná budova. V popisu uvedeným „z části zděným hostincem“, stojícím „na druhém konci vsi“, může být na mapě zakreslený dvůr na vyvýšeném východním konci návsi, v místě dnešního rodného domu hudebního skladatele Gustava Mahlera. Pod severním okrajem vrchnostenského dvora je zakreslen k němu náležející rybník, zrušený v 60. letech 20. století, který se nazýval Pajzerák, původně však Pod Pivovarem, byť pivovar v areálu dvora není písemně doložen.²⁶⁾

Na druhém²⁷⁾ i třetím vojenském mapování,²⁸⁾ a především na indikační skice a originální mapě stabilního katastru z let 1838 až 1872 je již kalištský dvůr s čp. 20 a parcelním číslem 4 přesně zaměřen. Zakreslená dispozice dvora se z velké části shoduje s tou dnešní. Na jižní a západní straně dvora stály dlouhé hospodářské budovy. V severní části dvora byly v řadě za sebou jedna větší a jedna menší stavba. V severovýchodním rohu dvora byla drobná čtverhranná budova s čp. 48 a parcelním číslem 3, kterou podle aktualizace originální mapy stabilního katastru na jihu rozšířila budova obdélná. Jihovýchodní stranu dvora vyplňovala dlouhá úzká budova. Na ni na severu navazovala hlavní obytná budova dvora lehce obdélného půdorysu, kterou na východě a severu, před hlavní bránou, obklopovala zahrada s parcelním číslem 7. Ke dvoru na severu přiléhala areál s čp. 52 a parcelním číslem 2, na jehož západní a jižní straně stály dřevěné stavby, na severní pak dlouhá budova s členitějším východním koncem. Na západě ke dvoru přiléhala zahrada s parcelním číslem 3, v jejímž severozápadním rohu byla dřevěná stavba s parcelním číslem 1.²⁹⁾

Roku 1880 byl areál čp. 52 přestavěn na lihovar, kvůli němuž byla také pozměněna zástavba severní strany dvora. Především však došlo k nahrazení hlavní obytné budovy dvora budovou stejně širokou, avšak výrazně protaženou směrem k jihu, na úkor zbořené hospodářské stavby. Nové obydlí velkostatkáře a návesní průčelí lihovaru zdobily téměř sjednocené fasády venkovského historizujícího stylu.

Podle starých map, leteckých snímkování,³⁰⁾ pohledů a fotografií³¹⁾ se kalištský dvůr až do znárodnění výrazně nezměnil. Následný provoz JZD v areálu dvora si vyžádal výstavbu nových hospodářských staveb, nejdříve v prostoru

Obr. 4: Kaliště. Nejstarší známá fotografie dvora a lihovaru na výřezu pohlednice z počátku 20. století. Uprostřed snímku je lihovar, směrem doleva vjezd do dvora s haltýřem a obydlí velkostatkáře (Martin Beneš, soukromá sbírka).

západně od lihovaru, od konce 60. let 20. století pak nad jižní stranou dvora. Někdejší obydlí velkostatkáře bylo upraveno na kanceláře se zázemím a byty zaměstnanců družstva.³²⁾

Koncem 70. a během 80. let 20. století byly postupně demolovány budovy lihovaru. Někdy v té době byla také zbořena nevelká čtverhranná stavba s nízkou sedlovou střechou, která stála po levé straně vjezdu do dvora, v zahradce před severozápadním rohem obydlí velkostatkáře. Autoři souborné práce o hradech, zámcích a tvrzích z roku 1989 ji považovali za kapličku a jediný pozůstatek kališťského zámku.³³⁾ Stavba opravdu kapličku připomínala, a také tak byla nazývána. Podle pamětnice paní Stanislavy Dvořákové z Kališť se však jednalo o „mlíčnici“, čili haltýř, v němž se pramenitou vodou chladily konve s mlékem. Voda do něj byla od pramene důmyslně vedena zahradami domů na jihozápadní straně kališťské návsi.³⁴⁾

V současnosti je kališťský dvůr převážně zpustlý. Využívané jsou jen hospodářské budovy ze 70 a 80. let 20. století na jižní straně areálu, kdežto budovy lihovaru a dvora na severní straně byly zcela zbořeny. Na jižní straně někdejšího vrchnostenského dvora stojí dlouhá stodola s kamennou podezdívkou a sloupy, na západní pak podobná, ale kratší stodola, která byla roku 1880 přezděna cihlami na chlévy s hrázdným jižním štítem, k nimž na severu přiléhají původní stáje a chlévy. Mezi oběma stodolami je zbytek kamenné západní brány. Obytnou část dvora tvoří široká a dlouhá přízemní obdélná budova s verandou na nádvorní straně, krytá sedlovou střechou. Opadaná omítka odhaluje její téměř ryze cihelné zdivo. Pod severní částí budovy však dorovnáva k severu klesající terén neomítnutá podezdívka z lomového kamene, která v sobě ukrývá sklep.

Shrnutí

Za zakladatele panského sídla v Kalištích je považován hrabě Jan Jáchym z Harrachu, jemuž sloužilo jako sídlo

správy odlehlého statku a místo pro ubytování panstva při případné návštěvě vsi.³⁵⁾

Ovšem již roku 1651 sídlil v kališťském dvoře Aleš Příbek z Otoslavice, který v Kalištích signoval soupis poddaných podle víry.

Hrabě Harrach tedy roku 1719 nejspíše prodával již více jak půl století staré „panské sídlo“, v němž se však zachovalo honosné „zařízení a různé malby (fresky či obrazy?)“, které hrabě neváhal zmínit v kupní smlouvě.³⁶⁾

Dobová charakteristika vrchnostenské stavby v Kalištích je nejednoznačná. Podle značky na Müllerově mapě byla zámek, avšak v popisu k I. vojenskému mapování se o ní píše jako o panském dvoře. Jaroslav Schaller ve své topografii uvedl v Kalištích zámek. Topograf Sommer však již v kališťském dvoře, který po pronájmu významově poklesl, Schallerem zmíněný zámek neuvedl.

K podobě zámku v Kalištích toho lze konkrétně říct jen málo. Možná vznikl přestavbou hlavní obytné budovy dvora, ve které přebývali jeho šafáři. Nacházel se zhruba uprostřed východní strany dvora. Na jihu k němu přiléhala dlouhá a úzká hospodářská budova, možná také čeledník. Na východě a severu zámek odklopovala zahrada, kolem které vedl vjezd do dvora z návsi. Zámecká budova měla půdorys obdélníka o stranách 12 x 14 m s užší severní a jižní stranou. Mohlo se jednat o přízemní stavbu, neboť se nezdá moc pravděpodobné, že by velkostatkář nechal roku 1880 strhnout patrový zámek, aby jej nahradil stejně širokou, ale delší přízemní novostavbou. Ledaže by patro zámku bylo dřevěné či hrázdné. Anebo ve špatném technickém stavu, což mohla být i celá budova.

Jediným dochovaným pozůstatkem kališťského zámku by mohla být neomítnutá kamenná podezdívka pod severní částí velkostatkářova obydlí, kterou prolamují dvě, původně tři,³⁷⁾ drobná sklepní okénka. Je obtížné určit, jestli nebyla prolomena druhotně, kvůli čemuž je také nejisté stáří sklepa.

Ze stavebního hlediska by nejbližší analogií zámku v Kalištích mohla být obytná část blízkého Bělského dvora

u Koberovic. Bělskému dvoru předcházela ves Bělá, náležící vyšehradské kapitule, kterou roku 1436 císař Zikmund zastavil Trčkům z Lípy.³⁸⁾ Nejpozději roku 1559 se již pustá Bělá stala součástí Trčkův zastaveného želivského klášterství.³⁹⁾ Zřejmě tehdy na místě vsi vystavěn renesanční dvůr, který byl po obnovení želivského kláštera na počátku 17. století barokně přestavěn. Obytnou část Bělského dvora tvoří lehce obdélná budova o stranách 13 x 15 m, jejíž delší východní strana je uprostřed východní strany dvora. Přízemí budovy je především na východní straně vyzděno z lomového kamene s menším užitím cihel. Pod opadanou barokní omítkou se na něm rýsují zbytky renesančního psaníčkového sgrafita. Převážně cihelné patro budovy vzniklo až během barokní přestavby dvora, možná náhradou za patro dřevěné či hrázděné. Zbývající tři strany dvora uzavírají hospodářské stavby různého stáří.

Obr. 5: Kaliště. Současný stav severního průčelí domu velkostatkáře, který stojí na místě zámku (foto J. Vazač 2022).

Závěr

Zámek v Kalištích nebyl ukázkou honosného panského sídla, nýbrž důkazem, že obydlím pro nižšího šlechtice, držícího jen drobný statek, byl často dvůr. Obzvláště v době, kdy již nebylo v jeho možnostech vystavět si samostatně stojící rezidenci, natož obranyschopnou pevnost.

Zbytky někdejšího vrchnostenského dvora v Kalištích jsou v současnosti v žalostně dezolátním stavu. Velkou část své hodnoty ztratily demolicí přilehlého, vzhledově sjednoceného lihovaru. Dochovala se však většina původních hospodářských budov a dům velkostatkáře se již také stal historicky zajímavou stavbou.

Poznámky: 1) Šebánek, J. – Dušková, S. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. IV/1. 1241–1253. Praha 1962, s. 435–437. 2) Dále se Heinrichovi přisuzuje založení Kalištím blízkých vsí Světlíce (původně Lichtenfeldu), Horních Rápotic a snad i Rejčkova, jehož název může být odvozen od osobního jména Reipot (domácké podoby jména Reginald), stejně jako název Rápotic. 3) Pleva, F.: *Toulky Vrchovinou*. 2. vydání. Pelhřimov 2007, s. 113. 4) Tomek, V. V.: *Újezd Svatavin na řece Sápravě*. Drobnůstka ze starého místopisu českého. Památky archaeologické a místopisné I/I, 1855, s. 320–321. 5) Palacký, F. (ed.): *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské I*. Praha 1840, s. 531. 6) Sedláček, A.: *Hrady,*

zámky a tvrze Království českého. 12. Časlavsko. Praha 1900, s. 251. 7) Citace v pozn. 3, s. 113. 8) Citace v pozn. 6, s. 286. 9) Zahradníková, M. – Štrejnová, E. (edd.): *Soupis poddaných podle výry z roku 1651*. Časlavsko. Praha 1999, s. 145–155. 10) Citace v pozn. 9, s. 213–215. 11) Obecní úřad Kaliště, *Pamětní kniha obce Kaliště u Humpolce*, s. 61–65. Za upozornění na tento zdroj autoři velice děkují pí. Zuzaně Rodové. 12) Citace v pozn. 3, s. 113. 13) Dotslovný překlad kupní smlouvy, pořizovaný řídícím učitelem Františkem Zábranou (citace v pozn. 11, s. 73–83). 14) Některé novější prameny milně uvádějí hraběte Jana Leopolda Donáta z Trautsonu a z Falkensteina jako kupce z roku 1719. 15) Citace v pozn. 3, s. 285. 16) V orig.: „Ein an erhobenenen Feld-Höhen gelegenes Dorf /deßen innliegende Teichl gutes Quell-Waser haben, der untere aber nur zur Vieh-Tränke allein dienet/ hat mitten im Dorf eine solide Kirche mit einer niedere alten Friedhof-Mauer umgeben, einen soliden Mairhof, und Schüttboden, gegen über beim Ausgang nach Hojanowitz stehet ein dergleichen Schafhof, welcher einen Theil des Thals dominiert; am andere Ende des Orts ist ein zum Theil gemauertes Wirthshaus. Die anliegende Feld-Höhe dominiert die Gegend und giebt eine gute Aussicht.“ (Národní archiv Praha, fond Josefské vojenské mapování, sign. B IX a 92, kn. č. 12, sekce č. 192 (Čechy)). Originály popisů jsou v Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, ve Vídni. Za zprostředkování fotokopií autoři děkují Ing. Františkovi Kocmanovi, za překlad PhDr. Markétě Skořepové, Ph.D., a Mgr. Aleně Hrachové, za korekci překladu Mgr. Václavovi Chmelřovi. 17) V orig.: „ein Schloß und Dorf mit einem Herrnhofe“ (Schaller, J.: *Topographie des Königreichs Böhmen*. VI. Czaclauer Kreis. Prag – Wien 1787, s. 180). 18) Citace v pozn. 3, s. 113. 19) V orig.: „emphyt. Maierhof“ a „Das von Schaller erwähnte Schloß besteht nicht mehr.“ (Sommer, J. G.: *Des Königreich Böhmen*. 11. Časlauer Kreis. Praha 1843, s. 97). 20) Citace v pozn. 3, s. 114–115. 21) Citace v pozn. 11, s. 22. 22) Citace v pozn. 11, s. 20. 23) Citace v pozn. 11, s. 140–141. 24) Citace v pozn. 3, s. 117. 25) Dostupné na: <https://ags.cuzk.cz>. 26) Josefské vojenské mapování, mapový list č. 197 (Čechy), dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz>. 27) II. vojenské mapování – Františkovo, mapový list O 12 VI (Čechy), dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz>. 28) III. vojenské mapování, mapový list 4154/4 (Čechy), dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz>. 29) Kaliště, originální mapa stabilního katastru, mapový list III, dostupné na: <http://ags.cuzk.cz>. 30) Dostupné na: <http://ags.cuzk.cz>. 31) Za poskytnutí dobových pohledů a fotografií autoři velice děkují p. Martinovi Benešovi. 32) Citace v pozn. 11, s. 201. 33) Šimek, T. a kolektiv: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 6. Východní Čechy. Praha 1989, s. 191. 34) Za zprostředkování vzpomínek pí. Dvořákové autoři velice děkují její vnučce pí. Martině Čmokové. 35) Citace v pozn. 33. 36) Autoři této práce měli k dispozici pouze přepis originálního německého znění smlouvy, převedený do současného německého pravopisu, který pořídil Mgr. Vratislav Tomeš. V něm je užit termín „einen Meierhof“. 37) Třetí okénko zakrývá tzv. kaplička pro elektrorozvod v pravém rohu severního průčelí domu. 38) Citace v pozn. 5, s. 530. 39) Citace v pozn. 6, s. 251.

Méně známé druhé panské sídlo v Červeném Hrádku u Plzně

Václav Chmelíř – Jan Anderle

O existenci tvrze v Červeném Hrádku (dnes část obvodu Plzeň 4) existuje dobré povědomí a informace o něm nalezneme v mnoha přehledných pracích o panských sídlech.¹⁾ Tato tvrz je lokalizována do prostoru nynějšího čp. 5.²⁾ Mnohem méně známosti došlo panské sídlo vzniklé v 18. století ve vrchnostenském dvoře. Pozůstatky tohoto dvora lze dosud rozpoznat v zástavbě vsi Červený Hrádek. Povědomí o šlechtickém sídle v něm existovala zcela jistě ještě v 1. polovině 19. století: dýšinský farář 1826 uvedl, že zde byl zámek a na jeho místě stojí domek zvaný U Kameníka. Johann Gottfried Sommer ve své topografii z 1838 říká, že na místě panského domu se nachází dominikální domek.³⁾

O starší tvrzi existuje v pramenech jediná zmínka, a ta se váže k roku 1550, přičemž tehdy není vzpomínán žádný dvůr, pouze popluží.⁴⁾ O jakémsi dvoře máme zprávu až z doby třicetileté války: 1641 Anna Prollhoferová z Purkersdorfu, prodala rytířský statek „Hradka sonst Schlöbel genandt“ i s tímto sic panským dvorem Janu Görichovi, plzeňskému měšťanu, a jeho manželce Anně Marii, rozené Stecherové ze Sebenic.⁵⁾

Neznáme důvod proč neztotožnit tento tehdy vzpomínaný dvůr s tím, který zde existoval do 18. století. Je zřejmě jmenován také v tržové smlouvě, kterou v roce 1654 prodali görichovští dědicové, totiž Jan Kristián Stecher ze Sebenic, Ferdinand [Stecher ze Sebenic], Dorota Stehlíková, Klára Hofmanová, rozené Stecherová ze Sebenic, „rytířský statek Hrádek a ves Bukovec“ svému spoludědici Ondřeji Leopoldovi Stecherovi ze Sebenic, plzeňskému měšťanu,⁶⁾ jenž jej už 1659 odprodal jako „rytířský statek Hrádek, jinak zvaný Schlöbel“, s panským dvorem a dalším, novoměstskému měšťanu Bartoloměji Greilovi, který v Hrádku nechal vystavět pivovar.⁷⁾ Ten se nacházel na západním okraji někdejšího tvrziště, na němž samotným vznikl ležácký sklep.⁸⁾ Vystavěn byl tedy zcela mimo dvůr. S ním i pivovarem se setkáváme také ve smlouvě, kterou se „gueth Roth Schlöbl oder Hradeck“ prodával 1662 plzeňskému měšťanu Václavu Rudolfi ze Treuenfelsu a jeho ženě Dorotě.⁹⁾ Později statek v nám dosud neznámý čas odprodala Dorota již jako vdova rytíři Jindřichu Arnoštovi Pikartovi (Pikhartovi) ze Zeleného údolí (Grünthalu). Tento uzavřel v Plzni 3. srpna 1678 smlouvu, na jejímž základě se rytířský statek zvaný „Roth Schöbel“, mimo jiné také s panským dvorem, stal držbou Kryštofa Jindřicha Winklera z Heimfeldu na Skupči a Kozolupech.¹⁰⁾ 1685 Winkler provedl trh s Jiřím Karlem Steinbachem z Kranichsteinu na rytířský statek zvaný Hrádek neboli „Roth Schleszl“, i s vesnicí Bukovec. Příslušenstvím statku byl též panský dvůr.¹¹⁾ Když Jiří Karel Steinbach roku 1705 zemřel, matriční zápis ho nazval pánem na Hrádku a Dolanech.¹²⁾ Zemřel bez závěti a mužský dědic Jan František zesnul 1710 ještě jako nezletilý student. V roce 1714 se pak pozůstalé dědičky přihlásily o Jiřího majetek.¹³⁾ Následně 1715 sestry Polyxena, vdaná z Trautenthalu, Františka, Anna Magdalena statek Hrádek s vesnicí Bukovcem prodaly své sestře Kateřině Ludmile a jejímu manželů rytíři Františku Jáchymovi z Harnachu.¹⁴⁾ Matriky křtů dýšinské farnosti

pak dokládají, že tomuto rytířskému páru z Harnachu se v následujícím období (1715 až 1719) narodilo několik dětí přímo v Hrádku,¹⁵⁾ což ukazuje na existenci zdejšího panského sídla. Nebylo zmíněno v kupní smlouvě, jíž statek manželé prodali 1719 Františkovu otci Karlu Ferdinandovi z Harnachu, pánu na Darové.¹⁶⁾

Roku 1721 vydaly úřady na zadlužený statek Hrádek kridální patent. Došlo i ke sporu Františka Jáchyma s jeho otcem, který ukončilo s povolením místodržitelství vzniklé porovnání, díky jemuž se za částku 8000 zlatých vrátilo hrádecké dominium předchozímu držiteli, tedy Františku Jáchymovi.¹⁷⁾ Stále zadlužený statek Hrádek neboli Zámek („Schlöbel“) i s vesnicí Bukovec (a též mj. s panským dvorem) prodal František Jáchym z Harnachu 1724 městu Plzni.¹⁸⁾

Nová městská vrchnost nechala ještě v témže roce zbourat chatrný hrádecký pivovar.¹⁹⁾ Město pak nadále provozovalo panský dvůr. Později všeobecný císařský reskript z roku 1752 nařídil pronájem obecních nemovitostí a důchodů, což se týkalo také městského panství Plzně, které se dostalo do rukou některých jeho měšťanů ve formě pachtu.²⁰⁾ Význam Červeného Hrádku nadále přetrvával. Spočíval v tom, že zde i potom sídlila správa panství: roku 1753 zemřel Matěj Forstmayer, „skutečný na panství plzeňském správce přebývající v Hrádku“.²¹⁾ Správce je později připomínán v Bušovicích, nicméně v Hrádku zůstávala administrace městských dominií přece jenom přítomna: v 60. letech 18. století vzniklé první vojenské mapování popisuje hrádecký dvůr jako stojící na výšině, s obydlím úředníků a sýpkou. Tyto pevné („solid“) stavby jsou ohrazeny slabou („geringe“) zdí.²²⁾ Vlastní mapa (obr. 01) ukazuje panský dvůr schematicky jako areál s obdélným nádvořím ohraničeným na všech stranách budovami a stojící na severním okraji nepočetné další zástavby, tedy i severovýchodně od bývalé tvrze

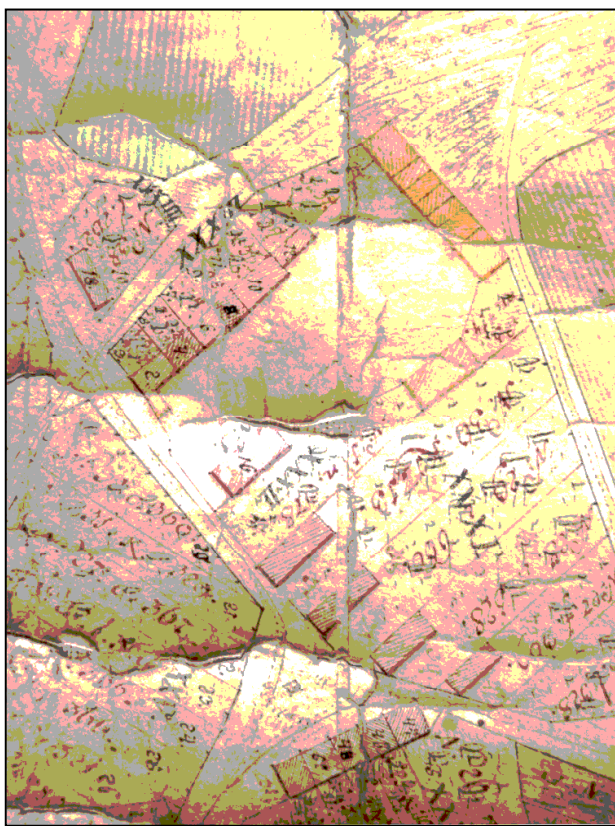
Obr. 1: Ves Červený Hrádek, výřez z mapy josefského vojenského mapování z let 1764–1768 (citace v pozn. 23).

a pivovaru, tj. bez návaznosti na ně.²³⁾

Nedlouho potom v roce 1769 se přímo připomíná v matrikách Jan Michael Prun/Brun, ekonomický ředitel „ve dvoře Hrádek“,²⁴⁾ který dříve vykonával funkci purkrabího plzeňského panství a sídlil 1763 a 1764 na zámku v Bušovicích.²⁵⁾ Už během roku 1764 je nazýván ředitelem tohoto dominia.²⁶⁾ O tom, že bydlel v Hrádku až

do konce 70. let 18. století svědčí i další matriční zápisy, tedy z doby, kdy jsou v této vsi již zavedena popisná čísla: dvůr nesl čp. 1.²⁷⁾

Panský dvůr v Červeném Hrádku se také stal předmětem aboličního systému zvaného raabizace, nařízeného královským městům roku 1778. Byl ukončen pacht městských statků a zhotoven soupis rustikální a dominikální půdy.²⁸⁾ V gruntovních knihách sepsaných v roce 1779 nacházíme rozdělené dvorské pozemky, které jsou určené jako přiděl k jednotlivým domům s popisnými čísly. Čp. 1 obdržel jako „nový usídlenec“ Jan Brunn.²⁹⁾ Roku 1781 císařským inženýrem Antonem Gruberem vyhotovená mapa (obr. 02) ukazuje polohu přidělených zemědělských pozemků a vidíme v ní i budovy původního panského dvora rozdělené mezi nové emfiteutické držitele, nesoucí dodnes tehdy jim přidělená popisná čísla. Čp. 1 tvořila samostatně stojící nespalná budova hned vpravo od vstupu dvora. Měla obdélný tvar půdorysu.³⁰⁾

Obr. 2: Červený Hrádek, areál někdejšího panského dvora na výřezu raabizační mapy z roku 1781 (citace v pozn. 30).

Další materiály týkající se přímo dělení dvora a vlastních staveb nových usedlostí takto vzniklých nenalézáme. 10. května 1783 byla podepsána samotná aboliční smlouva s novými příjemci nemovitostí.³¹⁾ Jan Michael Brunn čp. 1, odvádějící z této nemovitosti ročně 50 zl. 34 2/4 kr.,³²⁾ nedržel pak příliš dlouho. Roku 1784 je prodal jako obytný dům se stodolou a chlévem, s pozemky o 46 měřících a 7 1/4 mázu, za 500 zlatých manželům Martinu a Anně Šedivcovým.³³⁾

Je nepochybné, že Brunn si zakoupil své původní obydlí ve dvoře, které užíval ještě jako vrchnostenský úředník, v čemž velice pravděpodobně následoval své úřednické předchůdce zde ubytované. Tyto jejich prostory snad můžeme ztotožnit s těmi, které předtím užívali Harnachové jako své sídlo, neboť doklady o případné

Obr. 3: Červený Hrádek, areál někdejšího panského dvora, výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru z 1839 (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Obr. 4: Červený Hrádek, areál někdejšího panského dvora, výřez z indikační skicy mapy stabilního katastru z 1839 (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

Obr. 5: Červený Hrádek, areál někdejšího panského dvora, výřez z tzv. originální mapy stabilního katastru (1839–1872), list III (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>).

novostavbě úřednického domu nemáme, ale samozřejmě ji zcela vyloučit nemůžeme.

Držbu čp. 1 lze pak sledovat v plzeňských gruntovních knihách a posléze v materiálech katastrálního úřadu. V 19. století areál zachytily také mapy stabilního katastru, z nich tzv. originální mapa přináší pohled na jednotlivé fáze úprav mezi lety 1839 až 1872 (obr. 05).³⁴⁾

Tak jako někdy v jiných podobných případech stojíme před otázkou interpretace sdělení, které tento druh map přináší. Zajímá nás změna, která je vyznačena na celém půdorysu obytného stavení čp. 1. Dalo by se na jejím základě usuzovat, že starší objekt téhož půdorysu byl zásadně přestavěn či nahrazen novostavbou. V kontextu se zmínkou o solidním zděném stavení ve 2. polovině 19. století s přihlédnutím k poměrům ve vývoji zdejších staveb po raabizaci (pokud na ně dohlédneme) by přicházela v úvahu spíše první ze zmíněných možností, tedy velká přestavba. Stavebně historický průzkum Červeného Hrádku, který se v terénu sledovaným objektem s pochopitelnou motivací blíže zabýval, nepřinesl rozhodnutí otázky, zda případně nakolik jsou v dnešní stavbě přítomny konstrukce bývalého šlechtického sídla. Zřejmě na začátku 60. let 19. století se udála přestavba, kterou zachytila posledně citovaná mapa, soudě podle nápisu na kříži osazeném ve zděném ohrazení štítového průčelí domu – „Založil Jakub Eret 1862“. K další přestavbě, jíž majitelé domu popisují jako zásadní, došlo v 60. letech 20. věku.³⁵⁾ Dům nevykazuje historické detaily a jeho zdiva skrytá v terénu či v novodobé omítce dál udržují tajemství.

Poznámky: 1) Sedláček, A.: Hradky, zámky a tvrze Království českého. 13. Plzeňsko a Loketsko. 3. vydání. Praha 1998, s. 248; Bělohávek, M. a kolektiv: Hradky, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 4. Západní Čechy. Praha 1985, s. 52; Svoboda, L. et al.: Encyklopedie českých tvrzí. 1. A–J. Praha 1998, s. 90. 2) Třetí citace v pozn. 1, s. 90. 3) Anderle, J. – Zahradník, P.: Červený Hrádek. Zemědělská usedlost čp. 3. Stavebně historický průzkum. Plzeň 2004, s. 6 (uloženo v: NPÚ, ú. o. p. v Plzni, plánový archiv, sign. 037-4-25265); Sommer, J. G.: Das Königreich Böhmen. VI. Pilsner Kreis. Prag 1838, s. 41. 4) Národní archiv Praha (dále NA), fond Desky zemské (dále DZ), sign. Desky zemské větší (dále DZV) 50, fol. E25. 5) NA, fond DZ, sign. DZV 304, fol. G9–G13. 6) NA, fond DZ, sign. DZV 309, fol. S8v–S11v. 7) První citace v pozn. 3, s. 4. 8) První citace v pozn. 3, s. 22. 9) NA,

fond DZ, sign. DZV 314, fol. F20–F24v. 10) NA, fond DZ, sign. DZV 394, fol. E25–E27. 11) NA, fond DZ, sign. DZV 403, fol. E24–E26. 12) Státní oblastní archiv (dále SOA) v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Lišřany 1, s. 14 (zemřelí). 13) NA, Genealogicko-heraldická sbírka Wunschwitz, i. č. 1124, kart. 34, Steinbach z Kranichsteinu, rozrod; NA, fond DZ, sign. DZV 480, fol. D11v, D19–D20. 14) NA, fond DZ, sign. DZV 493, fol. K4–K10. 15) SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 1, fol. 182, 189, 196, 212. 16) NA, fond DZ, sign. DZV 495, fol. G2–G6v. 17) NA, fond DZ, sign. DZV 496, fol. N9–N12v. 18) NA, fond DZ, sign. DZV 498, fol. B22–B25. 19) Hruška, M.: Kniha pamětní král. krajského města Plzně od roku 775 až 1870. Plzeň 1883, s. 192. 20) Malivánková Wasková, M. – Douša, J. a kolektiv: Dějiny města Plzně. 1. Do roku 1788. Plzeň 2014, s. 591. 21) SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 2, fol. 180. 22) NA, fond Josefské vojenské mapování, sign. B IX a 92, kn. č. 12, sekce č. 156 (Čechy), s. 411. 23) Josefské vojenské mapování, mapový list č. 156 (Čechy) (dostupné na: <http://oldmaps.geolab.cz>). 24) SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 3, fol. 65 (zemřelí). 25) SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 3, fol. 100 (narození), 37 (oddaní), 60 (zemřelí). 26) SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 3, fol. 114 (narození). 27) Např. SOA v Plzni, fond Sbírka matrik západních Čech, sign. Dýšina 3, fol. 97, 122, 136 (vše zemřelí). 28) Citace v pozn. 19, s. 592. 29) Archiv města Plzně (AMP), fond Archiv města Plzně (dále AMP), i. č. 393, sign. 2 a 20, dominikální gruntovní kniha (1779), fol. 167, 171. 30) Mapa pozemků města Plzně k vsi a panskému dvoru Červený Hrádek (Geometrischer-Grundriss des zur Königl. Kreis-Stadt Pilsen gehörigen Dorfes und Maierhofs Hradek), autor A. Gruber, 1781 (AMP, fond Sbírka map a plánů, i. č. VII/107, M 659). 31) Citace v pozn. 19, s. 254–257. 32) AMP, fond AMP, i. č. 393, sign. 2 a 20, dominikální gruntovní kniha (1779), fol. 167. 33) Pamětní kniha obce Červený Hrádek. (1927–1935) (AMP, fond Archiv obce Červený Hrádek, i. č. 4, sign. 6 f 21, evid. č. rkp24969). 34) Červený Hrádek, originální mapa stabilního katastru (1839–1872), list III (dostupné na: <http://archivnimapy.cuzk.cz/>). 35) Anderle, J.: Stavebně historický průzkum vsi Červený Hrádek u Plzně. 1992, s. 6 (uloženo v: NPÚ, ú. o. p. v Plzni, plánový archiv, sign. O 034-4-21229)

Drobnosti, dodatky, opravy, informace, zajímavosti, ohlasy

Konference Křivoklát 2022 VIII. ročník kastellologické konference k počtě prof. Tomáše Durdíka

Dne 21 a 22. 10. se v areálu hradu Křivoklát uskuteční VIII. ročník kastellologické konference věnované památce prof. Tomáše Durdíka. Součástí konference bude krátká pobožnost v hradní kapli. Konference je pořádána v úzké spolupráci mezi Archeologickým ústavem AV ČR, Praha, v. v. i., Katedrou archeologie ZČU a Fakultou filozofickou Západočeské univerzity v Plzni, Národním památkovým ústavem – Správou státního hradu Křivoklát, Náboženskou obcí Církve československé husitské v Křivoklátě, Pražskou diecézí Církve československé husitské, Společností přátel starožitností a spolkem Hradu na Malši z. s. Konferenční poplatek není požadován. Josef Hložek

Zemřel Zdeněk Fišera

7. května 2022 zemřel Zdeněk Fišera z Jilemnice, zakládající člen Klubu Augusta Sedláčka, klasik české amatérské archeologie, zaměřený především na hradky. Jeho rozsáhlé dílo přiblížíme v příštím čísle Hlášky.

Ladislav Svoboda zemřel

Dne 16. května 2022 odešel po krátké nemoci stavebněhistorický průzkumník a znalec vrchnostenských sídel Ing. arch. Ladislav Svoboda. Narodil se 29. ledna 1957, mládí prožil v Malšově Lhotě ve vesnickém prostředí na okraji Hradce Králové. V roce 1969 začal sbírat pohlednice hradů, zámků a tvrzí a začal tyto objekty navštěvovat a posléze i dokumentovat. Naučil se fotografovat a objekty svého zájmu

pak dokumentoval i tímto způsobem. Vystudoval gymnázium, navštěvoval kurzy kreslení a přes závažnou oční vadu vystudoval Fakultu architektury ČVUT v Praze. Tam se zapojil do činnosti neformálního studentského kroužku paní docentky Milady Radové-Štikové. Zaujala ho menší vrchnostenská sídla – tvrze a záměčky. Po absolvování školy nastoupil v roce 1982 do Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje v Pardubicích, kde mimo činnost garanta nemovitých památek v rámci Generální aktualizace zhotovil popisy asi všech památkově chráněných panských sídel a jejich zbytků. Přitom tato sídla dokumentoval, pořizoval jejich terénní náčrtý a zaměření, zaměřoval detaily staveb a kopíroval dostupnou plánovou dokumentaci.

Seznámil jsem se s ním v roce 1983 kvůli konzultaci mé vznikající práce středoškolské odborné činnosti o tvrzí v Orlici u Letohradu. Někdy v roce 1986 či 1987 jsme spolu zaměřili zříceninu východočeského hradu Rýzmburk. V roce 1984 zpracoval svůj první stavebněhistorický průzkum: tvrz ve Vranové Lhotě na okrese Svitavy. Ladislav na své alma mater do roku 1990 absolvoval nástavbové studium památkové péče. Stavebněhistorické průzkumy začal soustavně zpracovávat v roce 1991, mezi prvními byly tvrz v Dašicích, zřícenina hradu Cimburk u městečka Trnávky, zámky v Mladějově, Cerekvici nad Bystřicí, v Novém Městě nad Metují a tvrz v Dohalicích. V letech 1992 – 1995 jako vedoucí odboru Evidence a dokumentace systematicky rozvíjel dokumentační a průzkumnou činnost (zaměřování kostelních zvonice, stavebněhistorické průzkumy hradů Svojanov a Leděč nad Sázavou, zámků v Náchodě a v Novém Městě nad Metují). V roce 1995 ho byrokratické obtíže ve státní organizaci dovedly k resignaci a změně zaměstnavatele.

V letech 1995 až 1996 pracoval jako výkonný památkář na okresním úřadu v Pardubicích, aby se pak vydal na dráhu stavebněhistorického průzkumníka. Jednou z jeho největších zakázek byla koncepce péče o památkový fond v Pardubickém kraji 2004, od roku 2000 vytvářel obsáhlý web České památky, který však bohužel zanikl. Za dobu svého působení zpracoval více než stovku stavebněhistorických průzkumů. Nejraději zkoumal hrady, zámky a tvrze, ale dostával se k nim však jen zřídka (např. v letech 1996 – 1998 zpracoval stavebněhistorické analýzy moravských zámků v Jevíčku, Osově, Moravici, Konici a v Bílé Lhotě). Databáze Národního památkového ústavu Tritius zachycuje celkem 100 položek stavebněhistorických průzkumů, analýz a dokumentací z území celé České republiky. Uveďme z nich například zámek ve Svijanech, urbanistický průzkum Konstantinových Lázní, měšťánské domy v Kutné Hoře a v Praze či kovárnu v Dolní Věžnici u Havlíčkova Brodu.

V počátcích své podnikatelské činnosti se zapojil i do vědecké grantové činnosti, v jednoletém úkolu MK ČR v roce 1997 zpracoval úkol Typologie monoblokových obytných staveb českých tvrzí. Vědeckých konferencí se účastnil jen zřídka. Od roku 1990 začal publikovat: první samostatnou publikaci byl průvodce po hradu Trosky. Naprostá většina jeho publikací byla věnována hradům, zámkům a tvrzím. Významně se podílel na přípravě prvních dvou dílů encyklopedie českých tvrzí, pak se bohužel s autorským kolektivem rozloučil. Ve stejné době zpracoval 22 hesel pro podobné dílo o českých zámcích, připravované Pavlem Vlčkem.

Ladislav Svoboda byl členem Společnosti sběratelů kuriozit, kde se podílel na vzniku seznamu šlechtických sídel v Čechách a na Moravě a kde mohl budovat svoji sbírku historických pohlednic hradů, zámků a tvrzí. Patřil mezi zakládající členy Klubu Augusta Sedláčka. Po roce 1989 se stal členem jeho královéhradecké pobočky, na jejíž činnosti se aktivně podílel zejména v prvních letech.

Čest jeho památce!

Bibliografie prací Ladislava Svobody věnovaných hradům, zámkům a tvrzím

Samostatné publikace: Hrubý, V. – Paukrtová, Z. – Paukrt, V. – S. L. – Životská, J.: Hrady a zámky východních Čech. Pardubice 1990; S. L. Trosky. Praha – Pardubice 1991; Musil F. – S. L.: Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou. Ústí nad Orlicí 1998; Kolektiv: Encyklopedie českých tvrzí (1998, 2000). I. díl, A–J: studie Stavební vývoj českých tvrzí, s. XI–XXXIII, 117 hesel; II. díl, K–R, 121 hesel a 2 jako spoluautor; S. L. – Vlček, P.: Encyklopedie českých zámků. Praha 1999, 22 hesel; Ebelová, I. – Ebel, M. – Pleva, F. – S. L.: Leděčské dominanty. Leděč nad Sázavou 2002; S. L.: Svojanov. Stavebněhistorický průzkum hradu. Polička 2009; Dempír, M. – Křížová, K. – S. L.: Hrad Svojanov. 100 let od zakoupení městem Poličkou. Polička 2010.

Články: S. L.: Příspěvek k vývoji trojdílné dispozice drobného feudálního sídla ve východních Čechách. In: Kolektiv: Vesnický dům v 16. a 17. století. Praha 1992, s. 199–214; Ebelová, I. – S. L.: Hradní areál v Ledči nad Sázavou, okres Havlíčkův Brod. In: Castellologica bohémica 3. Praha 1993, s. 73–94; Slavík, J. – S. L.: Nástin vývoje tvrzí na Jičínsku. In: Z Českého ráje a Podkrkonoší 6. 1993, s. 97–116; S. L.: K interpretaci středověké stavební podoby tvrze v Lubech. Hláska 4/4. 1993, s. 43–45; S. L.: Zálší. Hláska 5/1. 1994, s. 5–6; S. L.: Příspěvek k poznání drobných panských sídel a jejich vztahu k lidovému domu. In: Archaeologia historica 19, 1994, s. 101–119; Lancinger, L. – S. L.: Stavební proměny zámeckého areálu v Novém Městě nad Metují. Průzkumy památek 1/1, 1994, s. 77–102; Lancinger, L. – S. L.: Tvrz v Železných Horkách u Přibyslavě. In: Zprávy muzea v Hradci Králové 20, 1994, s. 131–136; S. L.: O plášt'ových hradech. In: Archaeologia historica 20, 1995, s. 355–388; Lancinger, L. – S. L.: Hrad Cimburk u Městečka Trnávky. Průzkumy památek 2/1, 1995, s. 29–36; Slavík, J. – S. L.: Ke stavební podobě hrádka a tvrzí na Strakonicku. In: Castellologica bohémica 5. Praha 1996, s. 301–330; S. L.: Ke stavebnímu vývoji zámku Lipka na Chrudimsku. Zprávy památkové péče 56/1-2, 1996, s. 42–45; Ebel, M. – S. L.: Zámecký areál v Cerekvici nad Bystřicí. Průzkumy památek 4/2, 1997, s. 88–101; S. L.: Klášter v Pohledu. Průzkumy památek 5/1, 1998, s. 61–84; S. L.: Středověké opevnění náhodského hradu. In: Castellologica bohémica 6. Praha 1998, s. 229–244; S. L.: K obrazovým rekonstrukcím vývojových fází stavebních památek. In: RegioM. Kulturně-vlastivědná revue okresu Břeclav 2, 1998, s. 56–60. S. L.: Hrad v Ledči podruhé. In: Castellologica bohémica 7. Praha 2000, s. 183–192; S. L.: Stavebně historický průzkum feudálního sídla v Dohalicích. Průzkumy památek 7/2, 2000, s. 91–98.

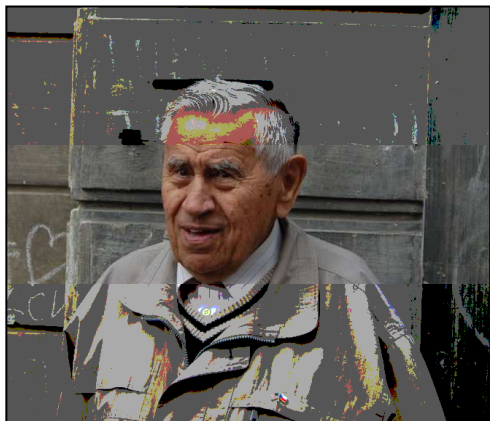
Jiří Slavík

Století Jiřího Světlíka

Dne 16. srpna tiše zesnul nejstarší člen KAS Jiří Světlík ve věku 98 let. Zvykli jsme si na jeho nezlomné zdraví tak, že byl stále pověřován vedením revizní komise KAS i v tomto pokročilém věku. Nebylo divu, kdo přečkal 11 let věznění v nacistických a komunistických kriminálech a lágrech, ten se nezalekne ani smrti. Ještě letos na jaře plánoval dožít se věku královny matky (101 let). S bystrou hlavou a veselou myslí prožil téměř století. Sám zdůrazňoval, že ani v kriminále se stále netrpělo, ale byla tam i sranda. Bolestínský přístup mu byl cizí. Svoje

vzpomínky na věznění vydal pod názvem Paměti starého kriminálního. Je to stále poučné čtení pro všechny generace.

Druhou jeho doménou byl skauting. Nezůstal jen u skautského mládí. Významnější byla jeho úloha oldskauta, kdy zejména po roce 1989 působil mezi skautskou mládeží. Jeho poutavé přednášky byly vyhlášené. Skauti ho ocenili nejvyšším možným vyznamenáním Řádem stříbrného vlka. Ještě letos na jaře mě poskytoval zasvěcené informace k připravovanému článku o osadách skautů táborníků na Plzeňsku.

Pro Klub Augusta Sedláčka byl však především historik a badatel. Režim mu neumožnil studovat ani pracovat v památkových institucích, tak se mohl věnovat svému koníčku až v důchodu. Členem KAS se stal v roce 1985. Jeho badatelské myšlence nešlo žádné důležité dění. Byl například účasten všem třem odhalením pomníku T.G.M. v Plzni. Také byl majitelem kovaného hřebu z rodného domku Jana Rokycany. Ten vlastnoručně vyhrabal ze zboření jeho domku, když zodpovědné instituce nedokázaly zabránit jeho zničení. Proto ho také odmítl vydat muzeu v Rokycanech. Ještě po devadesátce posílal drobné články do Hlásky, kde reagoval na dění v oboru - z toho si berme příklad!

Bibliografie: S. J.: Cholera na Radnicku r. 1836. Minulost Rokycanska. 1972, s. 27; S. J.: Nejstarší rokycanské matriky. Minulost Rokycanska. 1974, s. 44–47; S. J.: Jan Heyrovský a jeho rod v Rokycanech v XVII. – XIX. století. Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze, 1976/12, s. 36–41; S. J.: Nálezy mincí ve sbírkách muzea v Kašperských Horách. Vlastivědné zprávy Muzea Šumavy 2, Sušice 1990, s. 126–135; S. J.: Nálezy na tvrzi ve Skočicích. H 2/3, 1991, s. 27; S. J.: Vědecká konference o Augustu Sedláčkovi. H 5/1, 1994, s. 7; S. J.: Po stopách Augusta Sedláčka v Rokycanech. H 6/1, 1995, s. 7–8; S. J.: Dobřív. Historie podbrdské vesnice. Plzeň 1996 (druhé rozšířené vydání 2006); S. J. – Rožmberský, P. – Novobilský, M.: Hrádek ve Skočicích u Přestic. Plzeň 1998; S. J.: František Alexander Heber a zkoumání hradů českého státu. H 11/1, 2000, s. 12–13; S. J.: Dobřív. 675 let, Dobřív 2000; S. J.: Hrádek zvaný Vimperk – identifikace jedné rytiny. H 11/2, 2000, s. 22–23; S. J.: Poškození tvrziště Dvorec. H 15/1, 2005, s. 14; S. J.: Paměti starého kriminálního. Plzeň 2006 (2. rozšířené vydání 2015); S. J.: Hrad a zámek na pražské výstavě. H 26/2, 2015, s. 26; S. J.: Jak jsem potkal pivo. Plzeň 2015 (interní tisk Plzeňského Prazdroje); S. J.: Skočický hrádek ožil. H 27/4, 2016, s. 60.

(pokud objevíte další články, prosím o informaci do redakce)

Považuji za čest, že jsem měl možnost vydávat publikace Jiřího Světlíka a při tom nasávat jeho životní moudrost a optimismus.

Petr Mikota

Téměř zapomenutý hrad Bělá

Na přelomu roku 2019/2020 se začala realizovat myšlenka o záchraně zříceniny hradu Bělá, dala se dohromady parta úžasných lidí, kterým nebyl osud hradu lhostejný. Po několika jednáních s OÚ Dolní Bělá se začalo s postupnou likvidací náletových dřevin a křovin. Jenže ochota dobrovolníků jít

podstatně dál byla silnější, a tak v září roku 2021 po ustanovující schůzi vzniká Spolek pro záchranu hradu Bělá z. s. a stává se tak novou nadějí pro tuto kulturní památku.

Dnes jsou zbytky hradu volně přístupné, okolí udržované a je z tohoto místa nádherný výhled nejen na celou obec Dolní Bělá ale i do okolí. Do přírodního amfiteátru v areálu hradu se opět po několika letech spánku začala vracet kultura, kde především spolek pro záchranu hradu Bělá organizuje spoustu akcí pro děti i dospělé, a výtěžek z těchto akcí je věnován záchraně hradu Bělá.

Navštivte také toto krásné místo a podpořte činnost lidí s jasným cílem, jenž svádějí boj nejen s časem. V malém obchůdku na návsi je možné zakoupení turistických známek, nálepek a dalších suvenýrů, popřípadě sledujte náš facebookový profil – Spolek pro záchranu hradu Bělá, kam se snažíme dodávat informace nejen o plánovaných akcích. Těšíme se na vás na zřícenině hradu Bělá.

Martin Beneš, předseda spolku

Hrad Bělá po vyřezání náletových dřevin. (foto V. Beneš 2021).

Už jste četli...?

Jan Kilián (red.), **Dějiny Velhartic**. (Veduta, 2022, 280 s.) Kniha v jednotlivých kapitolách popisuje dějiny šumavského městečka Velhartice od raného středověku až do roku 1989. Jedna z nich je věnována také dějinám zdejšího hradu.

Časopis Společnosti přátel starožitností 2022/1. Z obsahu: D. Houšková – T. Tomíček, Hrad Pecka, Nové poznatky z opravy severní terasy; P. Kracík, Údajný nález zazděného lidského skeletu na hradě Pecka (okr. Jičín). Interpretace neobvyklé nálezové situace na základě folkloristického výzkumu.

Časopis Společnosti přátel starožitností 2022/2. Z obsahu: B. Dragoun – J. Hostinský, Ostění z hradu Vamberk (okr. Rychnov nad Kněžnou); P. Měchura, Kašna na druhém nádvoří Pražského hradu opět kompletní. *Václav Chmelíř*

Z hradů, zámků a tvrzí

Tvrz v **Tasnovicích** (okr. Domažlice) změnila letos na jaře svoji tvář. Okolí tvrze, které doposud chrání dva částečně dochované pásy vodních příkopů, bylo letošního roku zbaveno náletové zeleně a zřícenina věžové tvrze se poprvé po mnoha letech objevila oku návštěvníka. Zříceninu tvoří přízemí věžového objektu, které obsahuje dva valeně klenuté prostory. Tvrz byla objata ohradní zdí ve tvaru nepravidelného kruhu. Tvrziště, položené na pozemku, který spravuje Město Horšovský Týn, bude odděleno od sousedního zemědělského areálu, upraveno a opatřeno informační tabulí. Tvrz je tak po letech nezájmu zařazena mezi státem uznané kulturní památky.

Zdeněk Procházka

Zprávy z klubu

Rada

Kontaktní adresa: KAS, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.
Tel. 606 666 418, e-mail: marcela.lodrova@seznam.cz.
Internetové stránky: <http://www.klub-augusta-sedlacka.cz>.

Předplatné Hlášky na rok 2023 je 120,- Kč/rok, desátek zůstává 10,- Kč za člena.

Hlásku 2023 mají zdarma členové KASu přispěvší do Hlášky 2022. Z pobočky **Plzeň** J. Anderle, R. Činčala, V. Chmelř, L. Krčmář, T. Mařík, P. Mašek, P. Mikota, M. Novobilský, O. Slabý, L. Vytlačil, z pobočky **Hradec Králové** J. Slavík, z pobočky **Praha** J. Synek.

Konference **Dějiny staveb 2023** se bude konat ve dnech 13.–16. 4. 2023. Přihlášky a podrobnosti na www.evida.cz/shp.

Zpráva o činnosti v roce 2021: Výše desátku zůstala 10,- Kč na osobu, předplatné Hlášky bylo zvýšeno na 120,- Kč na osobu. Podařilo se získat dotaci na Hlásku (20 000,- Kč od Města Plzeň), jejíž čtyři čísla byly zaslány pobočkám, tradičně také všem plzeňským gymnáziím a vyměňována za jiné tiskoviny. Konference Dějiny staveb se opět díky opatřením v souvislosti s nemocí Covid-19 nemohla uskutečnit. Podařilo se však získat dotace na vydání sborníku DESTA a pravidelní aktivní účastníci konference byli vyzváni k publikování svých dlužných příspěvků z minulých ročníků. Bohužel se nepodařilo přes veškerou snahu sborník naplnit a vydat. Dotace od Ministerstva kultury, Města Plzně a Plzeňského kraje o celkové částce 124 000,- Kč, tak musely být vráceny.

jednatelka Marcela Waldmannová

Pobočka Plzeň

konference věnované památce prof. Tomáše Durdíka. Plzeň, Tel. 606 666 415, e-mail: tokarel@seznam.cz.

Členské příspěvky zůstávají ve výši 200 Kč, publikující v Hlásce pouze 80 Kč. Za rodinného příslušníka, člena klubu, ještě navíc 20 Kč. Platbu zašlete **na účet pobočky č. 2201625997/2010**.

Během letního období se konaly pravidelné klubové schůzky bez přednášek.

Velká přednáška se bude konat ve středu 9. listopadu v konferenční místnosti Národního památkového ústavu v Plzni od 17. hod. Přednáší Jan Anderle na téma Etapy v poznávání vývoje tvrže Kadov.

Filip Kasl

Zpráva o hospodaření v roce 2021: Zůstatek z r. 2021: 33912,- Kč. Příjmy: 16690,-Kč (desátek 1010, čl. příspěvky 5940, předplatné Hlášky: 9120, dary: 620). Výdaje: 7807,-Kč (poštovné 5897, Ostatní (infocedule): 1910). Zůstatek k 31.12. 2021: 42795,- Kč.

Jana Richterová

V sobotu 17. 9. se konala vycházka KAS, která nezačínala dle původního plánu v lokalitě Čelina, nýbrž v Křepenicích, kde byla domluvena prohlídka. K objektu dorazila nakonec celkem dvě auta se šesti členy, ke kterým se zde připojil jeden člen mimoplzeňský a ještě jeden externí zájemce. Více účastníků z řad KASu nebylo. Snad odradilo ochlazení a hrozba deště, kterému po celou dobu však na jednotlivých místech spíše unikáme. V Křepenicích jsme absolvovali prohlídku vstupní síně a patra tvrže, které jsou vyzdobeny renesančními malbami. Přístupný byl též krov a některé vedlejší objekty areálu, včetně prostorné stodoly přilehlého dvora. Také za jejich zpřístupnění musíme ochotně provázet poděkovat. Následně se krátce stavíme u zámku v Nalžovicích. Pokračují pak už jen členové Klubu. Je tu přejezd

a zřícenina hradu Kozí Hřbet nedaleko Radíče. Oproti publikovaným plánům hradu, jsme konstatovali další dva příkopy na opyši. Návrat z této zajímavé lokality tu znepříjemnila mokrá louka a i dešť. Odtud přejíždíme jen nepříliš daleko a vydáváme se pešky k pozůstatkům hradu Ostromeče. Procházení lesy využili někteří také ke sběru hub. Mimo plán je následně zastávka v Radíči u zámku, jehož areál je však zavřený. V Osečanech se dostáváme do těsné blízkosti objektu zámku, který by byl bohužel přístupný až v neděli. Na návsi spatříme též sraz převážně starších vozů Škoda. Krátká zastávka je pak u zrekonstruovaného zámku v Kňovicích. Mimo plán posléze absolvujeme obcházku areálu zámku v Příčověch, který na opravu teprve čeká. Poslední navštívenou stavbou je pozoruhodná zřícenina větrného mlýna nad Příčovou, vyzývající svým charakterem k mnoha dohadům. Pak následuje individuální návrat.

Václav Chmelř

Účastníci výletu před tvrzí Křepence.

Další informace od poboček redakce do uzávěrky tohoto čísla neobdržela.

Kontakty na ostatní pobočky:

Pobočka Praha

Kontaktní adresa: KAS Pobočka Praha, PhDr. Helena Klímová, Tř. Milady Horákové 133, 166 21 Praha 6 – Dejvice, e-mail: Petr Valenta, geomess@volny.cz.

Pobočka Hradec Králové

Kontaktní adresa: Ing. Jiří Slavík, Nerudova 1210, 517 41 Kostelec n. Orlicí, e-mail: slavik.jiri@npu.cz, jaroslav_cerny@centrum.cz.

Pobočka Brno

Kontaktní adresa: Stanislav Pivoňka, Bořetická 4, 628 00 Brno, e-mail: st.piv@seznam.cz.; Ing. Pavel Švehla, Ondráčkova 3, 628 00 Brno-Líšeň, e-mail: svehla.pavel@volny.cz.

Pobočka Zlín

Kontaktní adresa: KAS pobočka Zlín, MUDr. Jiří Hoza, Česká 4760, 760 05 Zlín. Tel. 737177346. E-mail: jihaz@post.cz. Int. stránky pobočky: <http://www.kaszlin.estranky.cz>.

Pobočka Humpolec

Kontaktní adresa: KAS, pobočka Humpolec, Hradská 818, 396 01 Humpolec, E-mail: kocmani.hu@seznam.cz, frantisek.kocman@mesto-humpolec.cz, tel: 777347511. Internetové stránky pobočky: <http://www.hrad-orlik.cz>.

Uzávěrka dalšího čísla: 10. 12. 2021

☐ vyjde v první lednové dekádě 2023)

HLÁSKA, zpravodaj Klubu Augusta Sedláčka. ISSN 1212-4974.

Vychází čtvrtletně. Toto číslo vyšlo v 1. říjnové dekádě 2022.

Šéfredaktor Mgr. Václav Chmelř, Ph.D. (rozomber@post.cz.), technický redaktor ing. Petr Mikota (pmikota@post.cz.), redaktor pro internet Milan Novobilský (klub_augusta_sedlacka@centrum.cz).

Adresa redakce: Klub Augusta Sedláčka, K Fořtovně 202/23, 312 00 Plzeň.

Vydává Klub Augusta Sedláčka za přispění statutárního města Plzně.

Registrováno pod značkou OK UmP 23/1991. 350 výtisků.